

MARIJA PEČKAUSKAITĖ- ŠATRIJOS RAGANA

Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, mūsų mėgstamų *Viktutės, Vinco Stonio, Mėlynosios mergelės, Sename dvare...* skaitymų autorė, šią vasarą — mirė.

Mirė net nesulaukus rudens, kaip kad švelniasparnis žydrių kraštų paukštis, dar nesulaukęs voratinklių dienų, jau palieka mūsų bepradedančią ūkanoti padangę. Marija Pečkauskaitė tegyveno tik vasarą, jai ėjo 53 metai, gyvenimo ruduo dar buvo atstu, o ji ėmė ir išlėkė...

Kai rudenio paukščiai tiesiu keliu traukia viršum mūsų galvų į šiltąsias tėvynes, — pametam darbą, keliam akis ir ilgesio žvilgsniais lydim keleivius, kol balzganas skliautas nuleidžia uždangą. Paukščių kelias dar lieka mūsų mintyse, mintys plasnoja juo paskui paukščius, nors rankos vėl imasi darbo.

Šatrijos Ragana buvo mums paukštis skrajūnas, kuris, rodos, skrido paukščių keliu; užkliuvo netyčiomis už Šatrijos grožio ir skurdo; čia nusileido ir kraštą su jo žmonėmis pamilo. Bet klimatas jam per žiaurus. Anksčiau, nei reikėjo, pakilo ir išskrido į amžiną Grožio tėvynę, mums palikdamas tik sugiedotą Ilgesio Giesmę...

Įsmeikim akis į taką, kuriuo perskrido tas žydrusis mūsų literatūros paukštis; įsiklausykim į aidus giesmės, kurią jis sugiedojo mūsų vargo kraštui.

Marijos Pečkauskaitės vaikystė ir jaunatvė

Aušros spinduliai ima rodytis iš rytų. Ir Marijos Pečkauskaitės, to skaisčiausio mūsų literatūros spindulio, kelias — iš rytų. Jos senelis atsikėlė į Žemaičius iš gudų krašto. Čia vedė tikro Žemaičių bajoro dukterį. Gavo pasogos Labūnavo dvarą. Jo sūnus vedė taip pat žemaitę. Pečkauskai gudai sužemaitėjo: jų šeimoj sroveno jau gudų ir žemaičių kraujas. Jį kaitino lenkiškoji dvarų kultūra, jį grynino valsietiškoji žemaičių aplinkuma.

Šitų visų įtakų apsuptoj šeimoj gimė 1877 vasario 24 duktė, kuriai skirta Marijos vardas. Auga kartu su sesute, paskum ir su dviem broliukais. Kalbas ir lenkiškai ir žemaitiškai. Šeimoj Marija tikras aukso kūdikis. Visi ją myli: ir savi, ir svetimi, ypačiai motinėlė. Myli Mariją ta *Senojo dvaro* mamatė, kuriai „einant, visai saulės apibertai, šviesus, melsvai pilkas rūbas, apsiaučias jos gražų, laibą stuomenį, buvo panašus į saulės nušviestą debesėlį“; kuriai juodavo ant galvos storų kasų vainikas, o iš blankaus veido liūdnei ir meiliai žiūrėjo juodos didžiulės akys iš po antakių, lyg kregždės sparnai.

Myli ir Marija savo motinėlę. Eina su ja į sodą pasivaikščioti; prieina rožių krūmus. Išsirinkus puikiausią rožę, pasistiepusi, įsega ją mamatei į kasų vainiką ant kaktos ir gėrėjas, kad ant juodų plaukų ji atrodė lyg sidabrinė žvaigždė. Ūmai pamato, kad tarp mamatės ir baltų rožių yra kažkokio panašumo...

Ir taria:

— Mamate, rožės į tave panėši... Tokios jos meilios ir taip liūdnei žiūri, kaip ir tu.

Žiemą pramoksta siuvinėti Marija, ta *Senojo dvaro* Irutė; užsigeidžia pirmąjį savo darbo vaisių paaugoti mamatei vardinių progą. Pasislėpus siuva staltiesėlę spintelei pas mamatės lovą. Vakare — mąstė mergaitė — kai mamatė paskaičius norės užgesinti žvakę, jos paskutinis žvilgsnis kris ant staltiesėlės, ir ji užmigs „apie mane mąstydamą... O rytą pirmutinis daiktas, jos žiūrimas, yra laikrodis ant spintelės... Ir čia vėl turės mane atsiminti... Taip man saldu, linksma, mąstant, kaip nudžiugs mamatė, šį mano darbėlį pamačius... O paskui atsimenu mamatės norą, kad man čia sėdint, tik geros mintys teateitų į galvą, ir mąstau, kad juk negali būti minčių geresnių už tą, kaip pateikti džiaugsmo savo mamatei“. Ir stengės mergaitė mamatę džiuginti, o mamatė ją. Didžiausias džiaugsmas — muzikos valandos. „Kaip puikiai, kaip puikiai groja mamatė! Pagros ką nors liūdna — ir ašaros nejučiomis ima riedėti iš akių, o širdį taip skauda. Pagros linksmai — ir ima noras šokti ir juoktis. Ir kaip ji myli muziką — ji viską užmiršta begrodama... Sutemus užžiebiau žvakes ant pianino, ir ji pradėjo groti iš natų, kol žvakės pasibaigė, o pro langus ėmė žiūrėti aušra“... Ir Marija pamėgo muziką, ir ji pati skambino, ir jos broliukas Stepukas griežė smuiką iš visos širdies. Muzika, tas švelniausias meno žiedas, apvaldė visų Pečkauskų sielas.

Myli mažą Mariją ir paprasti dvaro žmonės darbininkai. Ir jiems jinai atsimoka kūdikišku nuoširdumu. Ji bendrai dalyvauja su valstiečiais tikybiniuose papročiuose, panašiai kaip *Senojo dvaro* Irutė sykiu eina Kryžiaus dienas; klausosi, kaip vyriškais, moteriškais ir vaikų balsais aidi Visų šventųjų litanijos žodžiai ir jų „banga plaukia žemyn į žalius laukus ir margas pievas. Taip malonu, gražu melstis lauke, senų ąžuolų ūsmėje. Rodos, čia geriau girdi mus Dievas. Rodos, gėlėtomis pievomis vaikščioja Jėzus vaikelis tokis kaip paveikslė, kurs kabo pas mano lovele: basas, su baltais marškinėliais, šviesiais, garbanotais plaukeliais ir didelėmis išmin-

tingomis akimis... plačiai iškėlęs rankes, tartum norėdamas priglausti prie širdies visą pasaulį...”

Paprastų liaudies žmonių Marija nesikrato: su mamate ir sergančius aplanko, su dvariškiais ir „prūsą“ pažaidžia. Pamilo ji žmones varguolius, o su jų meile į Marijos širdį jaugo pagarba ir meilė visam tam, ką liaudis stengia kilnaus sukurti: širdies paprastumas ir liaudies menas: pasakos, tau-todailė, o ypačiai smūtkeliai. „Tai mano mėgstamiausias „dailės veikalas“. Niekur taip pilnai nėra pasireiškusi lietuvių siela, kaip tame melancholingame, susimąsčiusiame Kristuje, rymančiame taip kantriai ir rimtai“.

Liūliuoja Marijos vaikystę mamaitės muzika, audžia jai svajones bobutės pasakos, srovena ilgesį mėnesienos naktys tame „sename dvare“, už miškų už upių, tarp daubų ir kalnų seno dvaro mediniuose rūmuose. Ne aukštas tai rūmas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilės kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis mieguistas tvenkinys paslaptینگomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas ir įsigiedojęs, įsikvėpėjęs, įsišakojęs sodnas... Toli, horizonte, lyg milžiniškas kupstas, riogso Šatrija, arčiau mažesnieji kalnai, kuriuose kitąsyk milžinai sėdėdami kits kitam degdavę pypkes...

Ir tuose rūmuose susimetus Pečkauskų šeima kaip paukšteliai lizdely. Tai laimingiausias laikas: visi drauge.

Bet ateis rudens viesulas kurią juodą naktį, sugriaus lizdelį...

Dar 10 metų Marija neturėjo — jau pirmieji audros lašai tyška į lizdelį.

Geraširdžiai žmonės Pečkauskai, bet nepraktiški, Labūnavo dvarą nugyvena. Bet išsinuomoja kitą dvarą, Užventy ir tenai mėgina susidaryti jaukų lizdelį. Gabią Mariją, savaime išmokusią skaityti, kiek pamokyta namų

mokytojų, siunčia į Petrapilio šv. Kotrynos gimnaziją. Nestipri, kaip ir visų Pečkauskų, sveikata, šiurkštus klimatas prispiria Mariją kraustyti atgal į Lietuvą, vėl į Užventį. Gimnazijos kursą mokos su namų mokytojais. Vienas jų yra studentas Višinskis, susipratęs lietuvis. Jis miklina ir be to lankstų Marijos protą. Ji skaito labai daug — lenkiškai, rusiškai, vokiškai, prancūziškai. Bet su mokslu Višinskis užgavo ir tautinę Marijos sąmonę. Nuo pat mažens buvusi žemaitė, Marija dabar daros aktyvi lietuvis. Ji, toji *Senojo dvaro* ponija, laukia atvažiuojant *Levanardos*, perkas iš jo lietuviškų knygų, pati skaito ir kitiems dalina. Net daugiau: pati ima rašyti. Raštelius atiduoda savo mokytojui Višinskiui, ir nesirūpindama, kur tas juos dės. O Marijos rašteliai plaukia į *Varpo*, *Ūkininko* redakcijas. Jau 1895 randam tuose laikraščiuose jos raštų. Paskum, kada pradeda eiti *Tėvynės sargas*, Marija ir jo uoli talkininkė, o paskum ir kituose laikraščiuose. — Pradėjo, vadinasi, Marija nusikalstamą, baudžiamą darbą, nes lietuvišką. Iš lėto rodos jos mažesni kūrinėliai, kol 1890 parašo vieną stambesnių savo apysakų — *Viktutę*.

Tuo tarpu dar nuvažiuoja į Varšuvą bitininkystės pasiimti mokytis. Grįžusi įtaiso bityną Užventyje ir pati juo rūpinasi. Šių Dievo gyvulėlių Marija neišsižadėjo ligi paskutinės dienos. Ir po mirties dar liko Židikų klebonijos sode keletas avilių, kuriais pasirūpindavo Marija.

1898 miršta tėvelis. Naujas smūgis į šeimos lizdelį. Ūkis tenka likviduoti. Marija su motinėle keliai į Šiaulius, kur mokyklos jaunesnieji broliukai. Marija padeda broliukams, rengia vaikus į gimnaziją, moko ponų vaikus dvaruose ir tuo būdu uždarbiauja. Tuo pačiu metu ji padeda ir prastuoliams žmonėms: kaip *Vinco Stonio* panelė mokytoja rašo boboms laiškus į Ameriką, rengia vaikams egleles, vaidinimus, eina visur su patarimais.

Bet ir vėl Marijos gyvenimo takuose nauji spygliai: 1901

„Rinkoje pasirodžiusi knyga nori būti skaitoma. Rašytojas skiria savo kūrinį ne sau, bet skaitytojui, nors nežino, kiek jis ras atgarsio tarp skaitytojų. Gal vienas patekės ir nusileis tik savo laikotarpio ribose. Gal kitas savo laikotarpio ir visai nebus pripažįstamas, turės laukti paskesnių laikų dėmesio. Trečias gal ras atgarsio ir savo kartoje ir paskesnėje“. (293 p.)

1. Juozas Brazaitis su Danute Augiene ir Gražina Babrauskienė 1952 metais Chicagoje.
2. Su dukra Maryte Matulioniene ir dukraite 1974 m.

miršta vyresnysis jos brolis Stepukas, jau VII klasės gimnazistas. Tai buvo be galo gabus berniukas: mokslus, muzikalus. Būdavo, vakarais, kai sutemsta, paims Stepukas smuiką, kad pradės improvizuoti sesers duodamomis temomis. Bežadė muzika buvo sujungusi broliuko ir sesers sielas daugiau nei giminystė. Paskaitykit tik apie *Senojo dvaro Niką* ir *Irutę*, suprasit, kokie gilūs buvo tos meilės ryšiai. Ir tuos ryšius nebylė mirtis perkirto vienu palietimu.

Lizdelis išdraskytas, paukšteliai atskiriami vienas nuo kito. Dar liko draugėje Marija su mylimąja motinėle, antru broliuku, sesele.

Bet neilgam...

Marija Pečkauskaitė jau rašytoja ir auklėtoja

Marija jau rašytoja ir auklėtoja. 1905 ji išvyko į Šveicariją, kur per dvejus metus klausėsi didžiojo auklėtojo Foersterio. Jo mintys nulėmė Marijos pedagoginį darbą. Šalimais ji studijavo dar literatūrą. Tapo išmokslinta pedagoge rašytoja. Sugrįžusi į Lietuvą, po kurio laiko (1907) buvo pakviesta vedėja Marijampolės mergaičių progimnazijos, kurią laikė „Žiburio“ draugija. Atitiko Marija savo darbą. Ji dirbo iki Didžiojo karo. Įsisukus karo viesului, visi galvatrūkčiais pasileido į Rusijos gilumas. Išsikėlė ir Marijos mokykla. Su ja, žinoma, ir pati vedėja. Tačiau palikti tas kraštas, su kurio vargais Marijos mintys buvo sutapusios, palikti motinėlę ir sesutę (antrasis brolis jau 1910 buvo miręs) buvo per skaudu. Ir aplinkiniais keliais per Latviją Marija prasiskverbė pro frontą ir sugrįžo į Lietuvą. Šiauliuose dar tebegyveno jos motinėlė ir sesuo — vieninteliai lizdelio paukšteliai. Prie jų pritapo ir Marija. Netrukus Marija su motinėle nusikėlė į Židikus. Bet laimės šypsnyš galutinai išblėso iš Marijos veido. 1915 mirė jos motinėlė. Lizdelis išdraskytas, paukšteliai

išskridę ten, iš kur niekas nebegrižta. Ir Marija ilgis tik amžinojo Grožio, amžinosios Tėvynės, kurioje vėl susitiks su išblaškytais savaisiais. „O aš — lizdelio mūsų paukštis paskutinis, pats vienas čia palikęs taip ilgai, skrendu pas jus, mamate, vis artyn, artyn... Netrukus plyš lėlutės — kūno vyščiai, siela — drugys auksinis — nulėks pas jus į lizdą. Tikiu: vėl kada nors paglostys mano veidą rankelės tavo švelnios, kvapios, kaip tos rožės, ir tavo liūdnos akys man šypsterės laimingai. Prie rankų tų brangių pripuolus ilgioms lūpoms, kaip Tomas Viešpaties žaizdas kai palytėjo, sušuksiu laimėj skęsdama: Mamate mano!“

Lizdelis išdraskytas, paukšteliai išskridę...

Marijai nieko neliko sava tik viena sesutė Sofija. Prieš jos akis stėjo tik artimo skurdas: skurdas materialinis ir dvasios. Ir kol pasieks Grožio tėvynę, Marija pasiaukuoja visuomenės darbui. Savo nameliuose Židikuose įtaiso prieglaudą; globia našlaičius; pasakoja, dažnai vaikščiojus su pintinėle rankoje, lankydama vargšus, o ypačiai vaikelius. — Kaip „nesičiupinėsi“ su ligonimis, kaip nesirūpinsi, kad visur toks tamsumas, toks paprasčiausių dalykų nežinojimas.

Tamsumą ir nežinojimą ji stengias įveikti ir savo raštais. Prirašo ji daugybę gražių pasiskaitymų. Kas nesigroži jos Mėlynąja Mergele? Kam negaila vargšėlės Irkos, kada ją tėvelis pameta, susidėjęs su svetima ponia, o mamytė Irką užmiršta dažnai kaip kokį žvėriuką, leisdama laiką su ponu svečiu? Kas nuoširdžiai neims šypsotis, kai Marija aprašo ciocią Karusią, kuri grybaudama žiūri pro žiūronus ir šaukia tarnaitę grybo išrauti; kai aprašo bočelį, kurs atgalia ranka čiupdavo saldumynus ir dėdavos į burną užsimerkęs, kad savo „vagystės“ nematytų?...

O labiausiai ji mėgsta vaikus aprašinėti. Ar rasti, kur gražesnius ir doresnius vaikučius, kaip Nika ir Irutė? Ar matėt gražiau ką mirus, kaip vargšė Kazelė. Ar rasit kur patriotišką berniuką, kaip Antanėlis, kurs nori lietuviškai, o ne

rusiškai melstis? Ar rasit labiau mylintį savo kraštą, kaip Stonių Vincukas, kuris su ašaromis prašo tėvelį, kad grįžtų į Lietuvą iš auksinės Amerikos?... — Geručiai vaikai, jų širdelės kaip krištolas, bet vysta džiūsta, nes gyvenimo skurdas užstoja joms saulę.

Šalia gražiųjų pasakojimų Marija daug rašė į *Naująją vaidilutę*, *Lietuvos mokyklą* ir išvertė į lietuvių kalbą savo mokytojo profesoriaus Foersterio garsiuosius veikalus. — *Jaunuomenės auklėjimą, auklėjimą ir auklėjimąsi, Seksualinę etiką ir seksualinę pedagogiką*. Vyrai, skaitykit šitas aukos knygas pirmoj vietoj po Šventojo Rašto, išmoksit būti žmonėmis ar bent suprasit, ką reiškia būti žmonėmis. Ji pati juk buvo gražiausias žmogaus pavyzdys. Ji tuo nesididžiavo, nesiskelbia. Net kada nori ją pagerbti, ji prašos, reikalauje reikalauja: palikite mane ramybėj; ką aš padarysiu, kad tiek daug „laukinumo“ turiu. Prašo ją fotografijos — ji nesifotografuojanti jau seniai, nekenčianti savo fizionomijos. Ta kuklioji, tylioji darbininkė prašos, kad apie jos asmenį nieko nebūtų rašoma: spręskit, sako, iš mano darbų, kuriuos viešumon paleidau.

Jos darbai tikrai vertinami; vyriausybė pažymėjo, išskyrė ją iš kitų bent ordinu, paskyrė pensiją; mokslo įstaigos — Teologijos filosofijos fakultetas — suteikė jai garbės daktaro laipsnį.

Erškėčių keliu Marija perėjo per žmones, visiems gera darydama, ligi š.m. liepos 24 jos žemiškasis kelias buvo baigtas. Paskutinė stotelė — Židikų bažnytelė ir smėlio kapai.

„Dabar visi jūs vėl drauge — lizdelį susukę ten, kame jau nieks neirsta“.

Marija Pečkauskaitė yra viena tų šviesiųjų moterų, kurių giminės gyslomis teka bajoriškas kraujas. Šiandien bajoro vardą palydim dažnai su melancholišku šypsniu. O tai dėl to, kad jis primena daug dėmių, kuriomis bajorų luomas yra suteršęs lietuvių tautos kūną. Šitas bajorų luomo kaltes

atperka negausingas dabar susipratėlių to luomo atstovų. Bet gražiausi tų pasiaukojėlių žiedai yra bajorų moterys — Žemaitė, Lazdynų Pelėda, Bitė, Šatrijos Ragana. Jos yra išperkamoji auka.

Šatrijos Ragana tačiau yra ypatinga anų moterų rašytojų tarpe. — Žemaitė temoka tik žvelgti į žemę ir kapstytiis kaimo žmonių skurde, lupinėti opas; Lazdynų Pelėda savo veidą kilnoja vertikaline kryptimi: čia nusileis į gyvenimo skurdą, čia pakels akis į viliojančius miglotus tolius, ir pamatys, kokia praraja tarp žemės ir svajingų tolių, nuleis rankas ir tik skaudžiai sudejuos. Šatrijos Ragana laiko veidą atkreipus į Saulę. Ji jaučia gyvenimo skurdą, bet ji nedejuoja. Kas tas skurdas palyginti su Saulės šilumos srovėmis. Saulės spindulių pritvinus jos krūtinė, Saulės pasiilgimu žiburiuoja jos akys, Saulės spinduliais gaivinamai kitiems alsuoja jos raštai. Ji tikra vadovė į Kalnus, į Viršūnes!..

Kad jos keliais pasektume, o ją pačią kad kuo švelniausiai liūliuotų Viešpaties Grožio ir Meilės harmonija...